

УДК 130.122:37.013

**МІЖДИСЦИПЛІНАРНЕ РОЗУМІННЯ
ПРЕДМЕТНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ****INTERDISCIPLINARY UNDERSTANDING OF
THE OBJECTIVITY OF SOCIAL INTELLIGENCE****Романенко М. І.,**

доктор філософських наук, професор, радник ректора, Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради (Дніпро, Україна), e-mail: kate0502@live.com

Братаніч Б. В.,

доктор філософських наук, професор, декан факультету підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів, Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради (Дніпро, Україна), e-mail: netdanet2@gmail.com

Куций А. М.,

кандидат філософських наук, доцент кафедри виховання, культури здоров'я, професійної та позашкільної освіти, Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради (Дніпро, Україна), e-mail: doippo.zdorovo@gmail.com

Romanenko M. I.,

Doctor of Philosophy, Professor, advisor of the rector of the Communal institution higher education «Dnipro academy of continuing education» of Dnipropetrovsk regional council» (Dnipro, Ukraine), e-mail: kate0502@live.com

Bratanych B. V.,

Doctor of Philosophy, Professor, dean of the faculty of training and retraining of pedagogical staff of Communal institution higher education «Dnipro academy of continuing education» of Dnipropetrovsk regional council» (Dnipro, Ukraine), e-mail: netdanet2@gmail.com

Kucyj A. M.,

PhD, Associate Professor of the Department of Education, Health Culture, Professional and Out-of-School Education of the Communal institution higher education «Dnipro academy of continuing education» of Dnipropetrovsk regional council» (Dnipro, Ukraine), e-mail: doippo.zdorovo@gmail.com

Установлено основні напрями дослідження соціального інтелекту у межах проблематики його соціальної визначеності, акцентування його індивідуального виміру та виокремлення комунікативного напрямку досліджень, який акцентує значущість соціального інтелекту як комунікативного ресурсу. Обґрунтовано значущість соціального інтелекту як когнітивної основи комунікативної компетентності, яка впливає на здатність людини розуміти й прогнозувати поведінку людей у різних життєвих ситуаціях, розуміти й адекватно оцінювати себе й свої дії та вчинки стосовно навколишніх. Здійснено узагальнення стосовно розуміння соціального інтелекту у межах різних підходів як здатності адекватно розуміти й оцінювати свою поведінку і поведінку інших людей, тобто як поведінково-комунікативного феномена і аспекту міжсуб'єктної соціальної взаємодії та спілкування.

Ключові слова: когнітивна діяльність, соціалізація, розвиток, особистість, комунікація, комунікативна компетентність, взаємодія.

The basic directions of research of social intellect in the framework of the problems of its social determinacy, the emphasis on its individual

measurement and the isolation of the communicative direction of research, which emphasizes the importance of social intelligence as a communicative resource, are established. The significance of social intelligence as the cognitive basis of communicative competence, which affects the ability of a person to understand and predict the behavior of people in different life situations, to understand and adequately assess oneself and their actions and actions with respect to others, is substantiated. The generalization of the understanding of social intelligence in the framework of different approaches is carried out as the ability to adequately understand and evaluate their behavior and behavior of other people, that is, as a behavioral and communicative phenomenon and an aspect of interpersonal social interaction and communication.

Keywords: cognitive activity, socialization, development, personality, communication, communicative competence, interaction.

Постановка проблеми. У науковій літературі інтелект звичайно розглядається у контексті когнітивної діяльності людини і характеризується як її здатність до пізнання, навчання, розвитку власної когнітивної сфери. Одним з найважливіших вимірів інтелекту при цьому вважається його роль у становленні соціальності людини. Значна частина дослідників вказують на роль інтелекту в адаптації та регуляції поведінки людини як вирішальну його характеристику і трактують інтелект як загальну успішність адаптації людини до нових ситуацій за допомогою вирішення певної задачі у внутрішньому плані дії при домінуванні свідомості. Сама ця соціально-адаптивна функція інтелекту стала основою виокремлення та дослідження соціального інтелекту.

Стан дослідження проблеми. У вітчизняній науковій літературі цей процес розпочався у середині ХХ ст. з появою низки досліджень щодо психологічних особливостей буття людини у соціумі, які акцентували в інтелекті його вплив на соціальні уміння і комунікативну компетентність, соціальну перцепцію і розуміння людьми один одного у спілкуванні. Аналіз теоретичних та експериментальних досліджень показав, що у психологічній науці соціальний інтелект – це поняття, котре досі не має однозначного тлумачення. Водночас у визначеннях цього явища вітчизняні дослідники знаходять низку спільних моментів: 1) тлумачиться як здібність, отже він пов'язаний з певною діяльністю та виступає особистісним утворенням; 2) предметом цих здібностей виступає встановлення послідовності між подіями, в яких діючими особами є людина та її соціальне оточення; 3) він описується як складне структурне утворення, що включає ряд здібностей. На сьогодні соціальний інтелект розглядається як інтелектуальна здатність, що визначає успішність спілкування та соціальної адаптації (Г. Айзенк, Дж. Гілфорд, Н. Кэнтор, Г. Олпорт), забезпечує успішну взаємодію між людьми (Р. Стернберг) і має основну функцію прогнозування поведінки (Е. Торндайк), як група ментальних здібностей, пов'язаних з обробкою соціальної інформації (М. Тисак, М. Форд). Вітчизняні автори визначають соціальний інтелект як здатність розуміти самого себе та інших (Ю. М. Ємельянов), практичний розум (Л. І. Уманський, М. О. Холодна). Разом з тим бракує узагальнюючих досліджень щодо характеристики соціального інтелекту на перетині методології психології та філософії.

Мета дослідження. Узагальнюючий аналіз наукової проблематики соціального інтелекту на перетині предметів філософії та психології.

Виклад основного матеріалу. Самостійним предметом дослідження соціальний інтелект став уже на пострадянських теренах в останній третині двадцятого століття. При цьому домінувала успадкована з попередніх часів соціоцентрична методологія, він досліджувався в основному у когнітивному, соціально–перцептивному вимірі та з поглядом набуття соціального досвіду.

Об'єктивний вимір соціального інтелекту став предметом дослідження лише на рубежі ХХ–ХХІ ст. Однією з перших до цієї проблематики звернулася дослідниця М. І. Бобнева [1], яка вказала, що процес соціального розвитку особистості визначається наявністю двох протилежних тенденцій – типізацією та індивідуалізацією. У першому випадку мова йде про різноманітні види стереотипізації, формування у межах групи особистісних властивостей. У другому випадку на перший план виходить індивідуальний досвід соціальної поведінки і спілкування, вироблення людиною власного ставлення до себе, своїх соціальних ролей, формування особистісних норм і переконань, індивідуальних систем смислів і значень тощо.

Дослідниця акцентувала саме цей вимір становлення соціальності в людині як процес індивідуального розвитку в умовах суспільства, соціальної групи, соціальних контактів, спілкування. Виходячи з того, що формування людини є результатом складного поєднання процесів соціалізації та індивідуального соціального розвитку особистості, виникає потреба у виокремленні соціального інтелекту як здатності розуміти складні стосунки і залежності в соціальній сфері. Відповідно М. І. Бобнева інтерпретувала соціальний інтелект як особливу здатність людини, яка формується у процесі її інкультурації, інтеграції до соціальної сфери, як результат діяльності в сфері спілкування та соціальних взаємодій. Рівень «загального» інтелектуального розвитку не пов'язаний однозначно з рівнем соціального інтелекту. І чим вищим є соціальний інтелект, тим спілкування є ефективнішим і прийнятнішим для інших людей.

Традиція акцентування індивідуального виміру соціальності в когнітивному розвитку людини стала домінуючою на рубежі ХХ–ХХІ ст. Дослідник Ю. М. Ємельянов пов'язував соціальний інтелект з поняттям «соціальна сензитивність» і розглядав його як «...стіжку, засновану на специфіці розумових процесів, афективного реагування і соціального досвіду здатність розуміти самого себе, а також інших людей, їх взаємини і прогнозувати міжособистісні події» [2, с. 54].

Психолог А. Л. Южанінова трактує соціальний інтелект як комплексну здатність, що містить соціально–перцептивну складову, соціальну увагу і соціальну техніку комунікації, які у сукупності визначають успішність адаптації людини до навколишнього соціального середовища [7, с. 66]. Ще одна дослідниця, В. Н. Куніцина, розглядає соціальний інтелект як інтегративну здатність, що поєднує комплекс інтелектуальних, особистісно–психологічних та поведінкових характеристик, що дозволяють людині інтерпретувати інформацію і

здійснювати прогностичну функцію в ситуаціях соціальної взаємодії та комунікації [3, с. 50].

У цілому можна говорити про виокремлення трьох основних напрямів дослідження. З одного боку, продовжує залишатися актуальною проблематика соціальної визначеності соціального інтелекту. З іншого боку, все більш поширеними стають концепції, які акцентують індивідуальний вимір соціального інтелекту. У дослідженнях Д. В. Ушакова та його колег соціальний інтелект визначається як здатність розуміти внутрішній світ інших людей, а також їх поведінку, здатність до пізнання соціальних явищ, яка складає один з компонентів соціальних умінь і компетентності, але не вичерпує їх [6, с. 5].

Нарешті, на основі другого напрямку починає виокремлюватися комунікативний напрям досліджень, який акцентує значущість соціального інтелекту як комунікативного ресурсу. Одним з перших цей аспект соціального інтелекту системно дослідив А. І. Савенков. Він запропонував розглядати соціальний інтелект як сукупність двох чинників: «кристалізованих соціальних знань», отриманих в результаті інкультурації і практичного соціального досвіду людини, і соціально–когнітивної гнучкості, що виявляється в здатності застосовувати соціальні знання при рішенні невідомих проблем.

У структурі соціального інтелекту дослідник виділяє три групи складових: когнітивні, емоційні та поведінкові [5, с. 36–37]. До когнітивної групи входять соціальні знання (знання про людей, знання норм та правил, розуміння інших людей); соціальна пам'ять (стосується інших людей та взаємодій з ними); соціальна інтуїція (оцінка почуттів, визначення настрою, розуміння почуттів, настрою, мотивів вчинків інших людей, здатність адекватно сприймати їх поведінку в рамках соціального контексту); соціальне прогнозування (планування своєї поведінки у міжособистісній взаємодії, здатність само рефлексувати та змінюватися для власного розвитку як суб'єкта міжособистісної взаємодії).

Емоційні складові включають соціальну виразність (емоціональність, емпатичність, емоційні чутливість та контроль); співпереживання (здатність входити в положення інших людей і долати комунікативний та ціннісний егоцентризм); саморегуляцію (вміння регулювати власні емоції у процесі комунікації). Поведінковий аспект включає в себе соціальне сприйняття (уміння слухати співрозмовника); соціальну взаємодію (здатність до колективної взаємодії і творчості; соціальну адаптацію (вміння пояснювати і переконувати інших, здатність уживатися з іншими людьми, відкритість у стосунках з оточуючими).

Подібну інтерпретацію соціального інтелекту дає вітчизняна дослідниця Г. Ожубко, інтерпретуючи його як здатність людини розуміти не лише інших, але й саме себе у постійній зміні психічних станів та міжособистісних стосунків, розуміти і прогнозувати результати як власної поведінки, так і поведінки партнерів по взаємодії. Виходячи з цього, вона пропонує розглядати його як трирівневу модель: 1) рівень потенційних

здібностей; 2) рівень актуальних здібностей; 3) результативний рівень [4, с. 17].

Вказані підходи у цілому відображають основний напрям розвитку досліджень соціального інтелекту. При всіх розбіжностях концептуальних рішень, пропорованих сучасними фахівцями, соціальний інтелект розглядається у більшості випадків як здатність адекватно розуміти і оцінювати свою поведінку і поведінку інших людей, тобто у поведінково-комунікативному плані, як аспект міжсуб'єктної соціальної взаємодії і спілкування. Ця соціальна здатність розглядається як вирішальна практична характеристика людини, яка забезпечує ефективні міжособистісні взаємодії і комунікацію, а відповідно є і підґрунтям успішної соціалізації.

Таким чином, соціальний інтелект – інтегральна інтелектуальна здатність, яка визначає успішність спілкування і соціальної адаптації. Соціальний інтелект об'єднує і регулює пізнавальні процеси, пов'язані з відображенням соціальних об'єктів (людини як партнера по спілкуванню, групи людей). Соціальний інтелект забезпечує розуміння вчинків і дій людей, розуміння мовної продукції людини, а також її невербальних реакцій (міміки, поз, жестів). Він є когнітивної складової комунікативних здібностей особистості і професійно важливою якістю.

Основу соціального інтелекту становить: коло спілкування, рівень сензитивності, соціально-перцептивні здібності, здатність переживати за іншого без безпосереднього сприйняття його почуттів, здатність до децентрації тобто вміння встати на точку зору іншої людини, відрізнити свою точку зору від інших можливих. Соціальний інтелект виступає одним з найважливіших компонентів життєдіяльності людини, він дає можливість розуміти самого себе, забезпечує вірне розуміння вчинків людей, їхніх вербальних і невербальних реакцій, виступає як важлива когнітивна складова в структурі комунікативних здібностей особистості. Соціальний інтелект обумовлює процеси соціального пізнання, допомагає людині прогнозувати розвиток міжособистісних відносин, загострює інтуїцію, передбачливість і забезпечує психологічну витривалість; допомагає долати раптові кризи, тривалі стреси, ситуації, що загрожують самоповазі.

На нашу думку, найбільш доцільно розглядати соціальний інтелект у зв'язку із соціально-комунікативною компетентністю особистості, яка є базовою умовою ефективності соціалізації та життєдіяльності людини в соціумі і розуміється як здатність ефективно взаємодіяти в системі міжособистісних відносин. До основних складових такої компетентності слід віднести орієнтування в соціальних взаємодіях міжособистісного характеру, уміння визначати особливості та емоційні стани інших людей, здатність вибрати найбільш оптимальні способи комунікації та взаємодії з іншими людьми. Відтак саме соціальний інтелект має бути схарактеризований як інтегральна особистісна здатність, що визначає

успішність людини як суб'єкта міжособистісних відносин та комунікації на основі впливу на такі процеси як розуміння і прогнозування власної поведінки та поведінки інших людей в ситуаціях міжособистісного спілкування; соціалізацію, інкультурацію, соціальну адаптацію тощо. Високий соціальний інтелект визначає рівень адаптованості, ефективності взаємодії з іншими людьми, а зрештою – і життєву успішність.

Висновки. Таким чином, соціальний інтелект доцільно розуміти як індивідуальну здатність особистості до пізнання соціальних явищ у контексті формування навичок комунікації та взаємодії з іншими людьми. Він має розглядатися в одому ряду з іншими видами інтелекту, будучи одним з основних чинників соціалізації людини. Ця здатність носить гетерогенний характер і полягає в розумінні людиною самої себе, інших людей, їхніх взаємин, а також у прогнозуванні перебігу міжособистісних взаємодій на основі індивідуальних когнітивних процесів, інтелектуального та емоційного реагування на особистісний і соціокультурний контекст інтерактивних взаємодій та спілкування. Відповідно в структурі соціального інтелекту доцільно виокремлювати когнітивний, емоційний та комунікативний аспекти. Разом з тим слід констатувати наявність низки системних проблем при вивченні соціального інтелекту. На нашу думку, особливо актуальними є дослідження соціального інтелекту як комунікативно-особистісного потенціалу, котрий розуміють як комплекс властивостей, що визначають процес спілкування людини у суспільстві. Враховуючи характер соціальних взаємодій у медійно-інформаційному суспільстві, саме останній як комунікативний інтелект має стати основою подальших досліджень соціального інтелекту.

Список використаних джерел

1. Бобнева, М.И., 1979. 'Психологические проблемы социального развития личности', М.: Наука, 243 с.
2. Емельянов, Ю.Н., 1995. 'Теория формирования и практика совершенствования коммуникативной компетентности', М.: Просвещение, 183 с.
3. Куницына, В.Н., 1995. 'Социальная компетентность и социальный интеллект: структура, функции, взаимоотношение', *Теоретические и прикладные вопросы психологии*, с.48–61.
4. Ожубко, Г.В., 2009. 'Психологичні засоби формування соціального інтелекту в майбутніх менеджерів': автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07, Харківський національний ун-т ім. В. Н. Каразіна, Х., 19 с.
5. Савенков, А.И., 2006. 'Концепция социального интеллекта', *Вестник практической психологии образования (научно-методический журнал)*, Январь–март, №1 (6), с.36–37.
6. Ушаков, Д.В., 2004. 'Социальный интеллект: теория, измерение, исследования', под ред. Д. В. Люпина, Д. В. Ушакова, М.: Изд-во Института психологии РАН, 176 с.
7. Южанинова, А.Н., 1984. 'К проблеме диагностики социального интеллекта личности', *Проблемы оценивания в психологии*, Саратов, с.63–67.

References

1. Bobneva, M.I., 1979. 'Psichologicheskie problemy social'nogo razvitiya lichnosti (Psychological problems of social development of a personality)', М.: Наука, 243 s.

2. Emel'janov, JuN., 1995. 'Teorija formirovanija i praktika sovershenstvovanija kommunikativnoj kompetentnosti (Theory of Formation and the Practice of Improving Communicative Competence)', M.: *Prosveshhenie*, 183 s.

3. Kunicyna, VN., 1995. 'Social'naja kompetentnost' i social'nyj intellekt: struktura, funkcii, vzaimootnoshenie (Social competence and social intelligence: structure, functions, relationship)', *Teoreticheskie i prikladnye voprosy psihologii*, s.48–61.

4. Ozhubko, GV., 2009. 'Psihologichni zasoby formuvannja social'nogo intelektu v majbutnih menedzheriv (Psychological Suspension of Social Forms in Maybut Manager)': avtoref. dys... kand. psihol. nauk: 19.00.07, *Harkivs'kyj nacional'nyj un-t im. V. N. Karazina*, H., 19 s.

5. Savenkov, AI., 2006. 'Konceptcija social'nogo intelektu (The concept of social intelligence)', *Vestnik prakticheskoy psihologii obrazovanija (nauchno-metodicheskij zhurnal)*, Janvar'–mart, №1 (6), s.36–37.

6. Ushakov, DV., 2004. 'Social'nyj intellekt: teorija, izmerenie, issledovanija (Social intelligence: theory, measurement, research)', pod red. D. V. Ljusina, D. V. Ushakova, M.: *Izd-vo Instituta psihologii RAN*, 176 s.

7. Juzhaninova, AN., 1984. 'K probleme diagnostiki social'nogo intelektu lichnosti (To the problem of diagnosing the social intelligence of the individual)', *Problemy ocenivanija v psihologii*, Saratov, s.63–67.

* * *